

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.22.1.13-33>

Mark Janse

Kapadoška grščina: socialno-kulturna in jezikovna zgodovina

NAJSTAREJŠA ZGODOVINA KAPADOKIJE

Kapadokija je starodavna pokrajina v osrednji Anatoliji (gl. Zemljevid 1).¹ Zgodovini področja lahko sledimo vse do drugega tisočletja pr. Kr., ko so večjemu delu Male Azije od začetkov 16. st. pr. Kr. pa do propada Hetitskega kraljestva okrog leta 1180 pr. Kr. vladali Hetiti. Med železno dobo je v jugovzhodni Mali Aziji in v severni Siriji vzniknila vrsta sirijskih ali neohetitskih kraljestev, med drugim luvijsko govoreče kraljestvo Tabal, katerega središče je bilo starodavno mesto Kaneš približno 20 km JV od Mazake (Cezareja), kot asirsko provinco pa ga je l. 713 svojemu kraljestvu priključil novoasirski kralj Sargon II (vl. 722-705).² V 6. st. pr. Kr. je Kapadokija postala bojno polje, na katerem sta se spopadali dve velesili: Lidijsko kraljestvo pod Krezom (vl. okr. 560-546) in perzijsko Ahajmenidsko cesarstvo po Kirov Velikim (vl. okr. 559-530).³ Znano je, da je Krez povprašal preročišče v Delfih, ali naj pošlje vojsko nad Perzije, in da je prejel značilno dvoumen odgovor, češ da bo »uničil veliko državo«, če bo storil kaj takega.⁴ Res je bila uničena velika država, a to je bila Krezova in ne Kirova. Slednji je leta 546 zavzel Sarde.

Kot poroča Herodot, je toponim Kapadokija (Καππαδοκία) perzijski (Zgodbe 7.72). Dejansko je prvič izpričan na znamenitem trojezičnem Behistunskem napisu Dareja Velikega (vl. 522-486), kjer se omenja kot *Katpatukaš* v elamskem, *Katpatukka* v babilonskem in *Katpatuka* v staroperzijskem

1 O zgodovini Kapadočanov in njihovem jeziku gl. tudi: Janse, »Aspects of bilingualism«; Id., »De Cappadociërs en hun talen«; Id., »Grieks lichaam, Turkse ziel«.

2 O zgodovini Hetitov ter sirijskih Hetitov oziroma Neohetitov gl. zlasti dela Trevorja C. Bryce (Bryce, *The Kingdom of the Hittites*; Id., *The World of The Neo-Hittite Kingdoms*; Id., *Warriors of Anatolia*).

3 Herodot o tem natančno pripoveduje v prvi knjigi svojih *Zgodb*.

4 Gl. μεγάλην ἀρχήν μιν καταλύσειν »da bo uničil veliko kraljestvo« (Zgodbe 1.53).

klinopisu. Herodot obenem poroča, da so Grki prebivalce imenovali »Sirijci« (Σύριοι) in ne »Kapadočani«, kot so jih imenovali Perzijci (*Zgodbe* 1.72, 5.49). S tem je verjetno mišljeno prej omenjeno sirijskohehetsko prebivalstvo. Strabon (64/3 pr. Kr.-okr. 24 po Kr.) v prvih desetletjih našega štetja opaza, da se kapadoški Sirijci tostran reke Taurus (ἐντὸς τοῦ Ταύρου) imenujejo »Belosirijci« (Λευκόσυροι), za razliko do Sirijcev, ki živijo onstran iste reke (ἐξω τοῦ Ταύρου) in so bili temnejše polti (ἐκείνων ἐπικεκαυμένων τὴν χροάν); *Geografija* 12.3.9.

Zemljevid 1: Kapadoško kraljestvo pod Ariaratom III (vl. okr. 250–220 pr. Kr.)

HELENIZACIJA KAPADOKIJE

Pod Darejem Velikim je Kapadokija postala tretja satrapija Ahajmenidskega cesarstva. Znana so zgolj tri imena kapadoških satrapov. Zadnji med njimi je obenem najslavnejši, Ariarat, ki je postal satrap leta 350 in se ni hotel predati Aleksandru Velikemu (vl. 336–323), potem ko je slednji leta 334 osvojil maloazijska ozemlja. Kot Ariarat I (vl. 331–322) je ustanovil dinastijo Ariaratidov, ki je vladala Kapadoškemu kraljestvu od l. 331 pr. Kr. do l. 17 po Kr. Tedaj je postalo rimska provinca (gl. Zemljevid 1). Kljub perzijskemu poreklu⁵ so bili Ariaratidi sčasoma vse večji filheleni. O tem priča med drugim epitet Ariarata V (vl. 163–130), namreč Εὐσεβῆς Φιλοπάτωρ, Mommsen pa je o njem zapisal: »Preko njega je [helenistična omika] prodrla v do tedaj tako rekoč barbarsko Kapadokijo.«⁶ V obdobju Kapadoškega kraljestva se je v Kapadokiji postopno,

5 Ustanoviteljevo ime izhaja iz staroperzijskega korena *aryā- »Arijec«.

6 Gl. Mommsen, *Römische Geschichte*, 52.

a vztrajno širila grščina, proces helenizacije pa se je okreplil potem, ko je ozemlje priključil Rimskemu cesarstvu cesar Tiberij (vl. 14-37). Slednji je kapadoško prestolnico Mazako preimenoval v Cezarejo (Καισάρεια). Strabon, ki je bil po rodu iz Amaseje ob Črnem morju in je bil priča priključitvi Rimskemu cesarstvu, omenja, da je v njegovem času večina prebivalstva Male Azije že bila opustila svoje jezike in onomastiko (*Geografija* 12.4.6).

Grščina je postala v helenistični dobi in v še večji meri v obdobju Rimskega cesarstva *lingua franca* vzhodnega Sredozemlja, za mnoge pa je bila tudi prvi in edini jezik. Že v 3. st. pr. Kr. so Toro (hebrejsko תּוֹרָה *tôrâ*), prvih pet knjig hebrejske Biblije, znanih tudi kot *Pentatevh/Peteroknjžje* (Πεντάτευχος »petero zvitkov«), prevedli v grščino za potrebe aleksandrinskih Judov, ki niso bili več sposobni brati hebrejskega originala. Prav tako je bila Nova Zaveza napisana v grščini in se v tem jeziku tudi širila zaradi potreb Judov in kristjanov drugih etničnih pripadnosti ne le v Grčiji (Korintčanov, Filipljanov in Tesaloničanov) in Rimu (Rimljanov), ampak tudi v Mali Aziji (Kološanov, Efežanov in Galačanov). Če si izposodimo besede Alberta Thumba: »Izmed vseh negrških dežel se je Mala Azija helenizirala najbolj temeljito ... Neizmerna količina grških napisov, ki se najdejo vsepovsod na omenjenem področju ... kaže, da je bila Mala Azija vsaj v rimski dobi povsem grška dežela z grško kulturo.«⁷

KAPADOKIJA: PRVOTNI JEZIK

A obenem obstajajo podatki, ki kažejo, da se je prvotni jezik Kapadokije še vedno ohranjal tudi v prvih stoletjih našega štetja. V zgodbi o prihodu Svetega duha apostoli začnejo govoriti »v tujih jezikih« (ἐτέραις γλώσσαις, Apd 2.4) in tako omogočijo, da jih zbrani poslušalci slišijo govoriti »v svojem lastnem jeziku« (τῆ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, Apd 2.6-8). Med številnimi govorniki tujih jezikov so v odlomku omenjeni tudi »prebivalci Kapadokije« (οἱ κατοικοῦντες τὴν Καππαδοκίαν, Apd 2.9). V tako imenovanih *Sibilinskih prerokbah*, zbirki prerokb v heksametru, ki so jih judovski in krščanski pisci zapisali približno v času med l. 150 pr. Kr. in 180 po Kr., se tako Kapadočani kot Arabci omenjajo kot »govorniki tujega jezika« (βαρβαρόφωνοι, *Oracula Sibyllina* 3.516).⁸ Ksenofont Efeški, romanopisec iz 2. st., omenja nekega Hipotoja, ki je znal jezik Kapadočanov, ti pa so ga posledično imeli za svojega.⁹

Kakšen jezik je bila kapadoščina, je veliko vprašanje. To ni mogla biti stara perzijsčina, ker so Ariaratidi širili grški jezik in kulturo, pred tem pa

7 Gl. Thumb, *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus*, 102-103.

8 Dejstvo, da se skupaj omenjajo Kapadočani in Arabci, kaže, da izraz βαρβαρόφωνος pomeni tistega, »ki govori tuj jezik«, in ne »govorca slabe grščine«; prim. op. 14.

9 Ἐμπειρῶς εἶχε τῆς Καππαδοκῶν φωνῆς καὶ αὐτῷ πάντες ὡς οἰκείῳ προσεφέροντο »Vešč je bil kapadoškega govora in vsi so se do njega obnašali po domače« (*Ephesiaca* 3.1.2).

je bila aramejščina *lingua franca* v Ahajmenidskem cesarstvu. Medijski in partski, druga dva iranska jezika, se izrecno omenjata med tujimi jeziki, ki jih govorijo apostoli v zgodbi o prihodu Svetega duha (Apd 2.9). Medijsčina se omenja tudi na mestu, ki ga smemo šteti za v nebo vpijoč primer izgubljene priložnosti za identifikacijo kapadoškega jezika. Eden od treh kapadoških očetov, Gregorij iz Nise (330-395), navaja izraze za nebo v različnih jezikih:¹⁰

ἡμεῖς οὐρανὸν τοῦτο λέγομεν, σαμαῖμ ὁ Ἑβραῖος, ὁ Ῥωμαῖος κελούμ, καὶ ἄλλως ὁ Σύρος, ὁ Μῆδος, ὁ Καππαδόκης, ὁ Μαυρούσιος, ὁ Σκύθης, ὁ Θραῖξ, ὁ Αἰγύπτιος.¹¹

Mi temu pravimo *ouranós*, Hebrejec *šamáyim*, Rimljan *caelum*, še drugače pa mu pravijo Sirijec, Medijec, Kapadočan, Mavretanec, Skit, Tračan, Egiptčan.

Na podlagi odlomka lahko sklepamo, da je bila kapadoščina gotovo drugačna od obeh iranskih jezikov, medijskega, skitskega in sirskega, narečja srednje aramejščine, ki se uvršča med jezike (severozahodne) semitske jezikovne družine. A le zakaj neki Gregorij ne navede besede za nebo v domačem jeziku svoje domovine, kjer se je kapadoščina očitno še govorila v 4. st. po Kr.? Slednje potrjuje še en kapadoški oče, Bazilij Veliki iz Cezareje (330-379), ki omenja, da je iz slovničnih razlogov v sirskih tradicijah v Mezopotamiji, pa tudi v njegovem domačem kapadoškem jeziku, v doksologiji¹² nujna raba besede καί »in« namesto σύν »s/z«.¹³

Čeprav smemo tudi v tem primeru zaključiti, da je bila kapadoščina drugačna od sirščine, pa se zdi malo verjetno, da bi Bazilij v bistvu hotel povedati, kako sta si jezika pravzaprav sorodna ali – z drugimi besedami – da je kapadoščina sirščini soroden severozahodni semitski jezik. Sirska beseda za nebo je *šmāyā* (sirsko ܫܡܝܐ, aramejsko ܫܡܝܐ), kar je preblizu hebrejski besedi *šāmāyim* (שָׁמַיִם), ki jo navaja Gregorij iz Nise, da ji ne bi sledila tudi omemba kapadoške besede, če bi bila slednja dejansko severozahodni semitski jezik. Na podlagi povedanega verjetno smemo postaviti domnevo, da je bil prvotni

10 *Contra Eunomium* = *Patrologia Graeca* 45.1045.

11 Omeniti velja, da je izdajatelj serije *Patrologia Graeca*, francoski učenjak in duhovnik Jacques-Paul Migne (1800-1875), po pomoti tako hebrejsko kot latinsko besedo za nebo naglasil po pravilih francoskega naglasa: σαμαῖμ namesto σαμάιμ (Hebrew שָׁמַיִם *šāmāyim*) in κελούμ namesto κέλουμ (*caelum*, s poenostavitvijo *ae > e* v izgovarjavi, značilni za vulgarno latinščino).

12 Kanonična oblika je Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι »Slava očetu in sinu in svetemu duhu«, Bazilijev predlog pa je bil μετὰ τοῦ υἱοῦ σὺν τῷ ἀγίῳ πνεύματι »s sinom skupaj s svetim duhom«. Spis *De spiritu sancto* je nastal v podporo tej spremembi, v njem pa polemizira z nasprotniki, ki so zagovarjali različico μετὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ ἀγίῳ πνεύματι »s sinom v svetem duhu«; prim. Anderson, *St. Basil of Caesarea*.

13 Καὶ Καππαδόκες δὲ οὕτω λέγομεν ἐγχωρίως »Kapadočani tako rečemo v domačem jeziku« (*De spiritu sancto* = *Patrologia Graeca* 32.208).

kapadoški jezik soroden z jezikom, ki se je govoril v neohetitskem kraljestvu Tabal in še pred tem v Hetitskem kraljestvu – ali da je bil celo njegov potomec –, to pa je bila luvijščina, hetitščini soroden anatolski jezik. Na žalost pa so dokazi v prid domnevi posredni in nezanesljivi.¹⁴

KAPADOŠČINA KOT OBLIKA GRŠČINE

Ne glede na to, kakšen je bil prvotni kapadoški jezik, pa zagotovo velja, da je imel močan vpliv na podobo grščine, kakršna se je govorila v Kapadokiji. Na podlagi Strabona smemo upravičeno trditi, da se bili Kapadočani znani kot ljudje, »ki govorijo po barbarsko« (βαρβαρίζειν ali βαρβαροφωνεῖν).¹⁵ Sodeč po spodnjem, Lukijan pripisanem epigramu, je bila pregovorna kapadoška nenadarjenost za govorništvo:¹⁶

θαῦτον ἔην | λευκοὺς κόρακας | πτηνάς τε χελώνας
εὐρεῖν ἢ δόκιμον | ῥήτορα Καππαδόκη

Hitreje bi našel belega krokarja in krilate želve
kot solidnega govornika iz Kapadokije.

Pravzaprav nekega kapadoškega govornika te vrste tudi poznamo, in sicer Pavzanija iz Cezareje (2. st.), učenca Heroda Atiškega (101-177) in učitelja Klavdija Ajlijana (okr. 175-okr. 235), čigar izgovorjavi se posmehuje Flavij Filostrat (okr. 170-244/9):¹⁷

ἀπήγγειλε παχείᾳ τῇ γλώττῃ καὶ ὡς Καππαδόκαις ζύνηθες, ζυγκρούων μὲν τὰ
ξύμφωνα τῶν στοιχείων, συστέλλων δὲ τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνων τὰ βραχέα

Recital je s težkim naglasom, značilnim za Kapadočane, tako da so soglasniki udarjali eden ob drugega in da so se dolgi glasovi krajšali in kratki daljšali.

Tretji kapadoški oče, Gregorij iz Nazianza (329-389), prav tako namiguje na barbarski naglas Kapadočanov, in sicer v govoru vzvišenemu kleru iz Konstantinopla:¹⁸

14 Strabon omenja, da je kapadoščina v bližnjem sorodstvu s še enim neznanim jezikom iz Male Azije, imenovanem kataonščina (*Geografija* 12.1.2).

15 Strabon tako besedi βαρβαρίζειν kot βαρβαροφωνεῖν razlaga kot κακῶς ἐλληνίζειν »govoriti slabo grščino« (*Geografija* 14.2.28), prim. op. 8.

16 *Anthologia Palatina* 11.436.

17 *Vitae Sophistarum* 2.13. S formulacijo »da soglasniki udarjajo eden ob drugega« je mišljena sinkopa nenaglašanih samoglasnikov; prim. op. 68.

18 Oratio XXXXIII = *Patrologia Graeca* 36.224.

ἀπαιδευσίαν δὲ οὐκ ἐγκαλέσεις ἢ ὅτι τραχύ σοι δοκῶ καὶ ἄγροικον φθέγγεσθαι;

Mi ne boš očital neomikanosti ali da moja govornica zveni trdo in kmečko?

Še en znameniti Kapadočan, sveti mož iz 1. st. po Kr. Apolonij iz Tiane, po navedbah biografa Filostrata po drugi strani v svojem govoru ni kazal sledov kapadoškega porekla.¹⁹

Potem ko se je po Teodozijevi smrti l. 395 Rimsko cesarstvo razdelilo na dva dela,²⁰ je bilo samo po sebi umevno, da bo grščina ostala uradni jezik vzhodnega rimskega cesarstva, čeprav so Bizantinci sami sebe še naprej imenovali »Rimljani« (Ρωμαῖοι), svoj jezik pa »rimski« (ῥωμαίικα).²¹ Za drugo polovico prvega tisočletja nimamo niti posrednih niti neposrednih znamenj, ki bi pričala o »barbarskosti« kapadoške govornice. Vemo pa, da so Kapadočani veljali za »barbarske« po obnašanju. Ko bizantinski cesar Konstantin VII Porfirogenet (vl. 913–959) govori o pregovorni neotesanosti (κακοτροπία) Kapadočanov, ob tem citira reklo o »treh najslabših k-jih« (τρία κάππα κάκιστα): Kapadokija, Kreta, Kilikija.²² V 6. st. pesnik Demodok z Lerosa o Kapadočanih pravi, da so »slabši od najslabših« (φαυλεπιφλυότατοι) in celo skuje glagol καππαδοκίζω (»biti/obnašati se kot Kapadočan«).²³

POTURČENJE KAPADOKIJE²⁴

V 12. st. Teodor Prodrom Kapadokijo imenuje »dežela, preplavljena z barbari«. ²⁵ S tem pa ne cilja na »barbarske« Kapadočane, temveč na seldžuške Turke, ki so v 11. st. vdrli v Kapadokijo.²⁶ Leta 1071 je namreč Bizantincem, ki jim je poveljeval cesar Romanos IV Diogenes (vl. 1068–1071), v bitki pri Manzikertu na vzhodni meji Bizantinskega cesarstva poraz zadala seldžuška vojska pod poveljstvom sultana Alpa Arslana (vl. 1063–1072); gl. Zemljevid 2.

19 Ἡ γλῶττα ἀττικῶς εἶχεν οὐδ' ἀπήχη τὴν φωνὴν ὑπὸ τοῦ ἔθνους »V jeziku se je držal atiščine in ni bilo slišati naglasa domačega ljudstva« (Filostrat, *Vita Apollonii* 1.7).

20 Omeniti velja, da meje cesarstva niso sovpadale z jezikovnimi mejami, saj je bila grščina v tistem času zelo razširjena v južni Italiji (v nekaj izoliranih skupnostih v Kalabriji in Apuliji pa se pravzaprav govori še dandanes).

21 Še celo dandanes se izraz ρωμαίικα uporablja v nekaterih frazah, nanašajoč se na grščino, npr. Καταλαβαίνεις ρωμαίικα; »Razumeš grško?«, t.j. »Razumeš, kaj hočem reči?«.

22 *De thematibus* 2.69.

23 *Fragmenta* 5 (West) = *Anthologia Palatina* 11.238.

24 O zgodovini poturčevanja, tako v jezikovnem kot verskem pogledu, gl. zlasti Vryonis, *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor*.

25 *Carmina Historica* 19.52 (Hörandner).

26 Prim. βαρβαροχέομαι, »von Barbaren beherrscht werden«, v: Trapp, *Lexikon zur byzantinischen Gräzität*, s.v.

Zemljevid 2: Bizantinsko cesarstvo pod Bazilijem II Porfirogenetom (vl. 976-1025)

Šest let kasneje je seldžški poveljnik Sulejman ibn Kutulmiš (vl. 1077-1086) v Mali Aziji ustanovil neodvisni Sultanat Rum, poimenovan po turškem izrazu za prebivalce Bizantinskega cesarstva.²⁷ Ta država je obstajala do 14. st., ko je razpadla na vrsto tvorb, imenovanih *bejliki* («kneževine»). Najpomembnejša med njimi je bila *Karamanska kneževina* (*Karamanski bejlik*) s središčem v mestu Karaman v Kilikiji, poimenovana po Kerimeddinu Karaman begu, ustanovitelju dinastije Karamenidov iz 13. st. (natančnejši datumi niso poznani). Slednjic so si jo l. 1468 priključili Otomani pod Mehmedom II (vl. 1451-1481), čigar sin Mustafa je l. 1483 postal prvi guverner otomanskega vilajeta (provincije) Karaman, ki je obsegal področje Kapadokije. Že petnajst let pred tem je seveda Mehmed Osvajalec zavzel Konstantinopol in tako napravil konec tisočletnemu Bizantinskemu cesarstvu.

V stoletjih po bitki pri Manzikertu je Kapadokija postopoma podlegla turškim vplivom. V jezikovnem smislu je to pomenilo, da je bila močno razširjena grško-turška dvojezičnost, ki je najpogosteje pripeljala do popolnega prevzema turščine. To pa ni nujno pomenilo tudi sprejetja islama, o čemer priča tudi spodnje poročilo, ki so ga l. 1437 prebrali na baselskem koncilu.²⁸

Notandum est, quod in multis partibus Turcie reperiuntur clerici, episcopi et arciepiscopi qui portant vestimenta infidelium et locuntur linguam ipsorum et nihil aliud sciunt in Greco proferre nisi missam cantare et evangelium et epistolas. Alias autem orationes dicunt in lingua Turcorum.

27 Stara anatolska turška beseda *Rum* (روم) izhaja iz arabskega imena za »Rimljane« *ar-Rūm* (الرُّوم). To je izposojenka grške besede Ῥωμαῖοι, kakor so sami sebe imenovali Bizantinci.

28 Citirano po: Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 1, op. 1.

Zabeležiti je treba, da je vsepovsod po turških krajih naleteti na duhovnike, škofove in nadškofe, ki nosijo oblačila nevernikov, govorijo njihov jezik in ne znajo povedati grško nič drugega kot mašo, evangelije in pisma. Vse drugo pa povedo po turško.

Turško govoreči kristjani, o katerih je govora v poročilu, se imenujejo Karamanlidi (Καραμανλήδες). Njihovo poreklo ostaja neznano, čeprav ime kaže, da gre za prebivalce Karamanskega bejlika.²⁹ Njihov jezik se imenuje »karamanlidski« (Καραμανλήδικα), to pa je anatolska oblika turščine, za zapisovanje katere se uporablja grški alfabet in ne iz perzijsko-arabskega črkopisa izhajajoča otomanska pisava.³⁰ Spodnji primer je z začetka Matejevega evangelija, gl. tudi sliko št. 1:

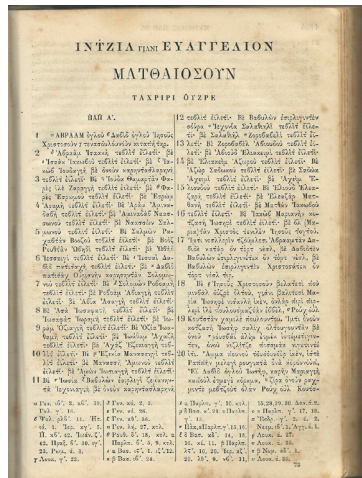
Ἀβραάμ ὄγλου Δαυὶδ ὄγλου Ἰησοῦς Χριστοσοῦν τεναςούλουὸν κιταπήτηρ³¹

Avraam oğl-u David oğl-u Yisus Hristos-un tenasül-ün kitab-i-dir

Abraham sin-njegov David sin-njegov Jezus Kristus-rod rod-rod knjiga-njegova-je

βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ (*Matejev evangelij 1.1*)

Knjiga o rodu Jezusa Kristusa, sina Davida, sina Abrahama.

Slika 1: *Matejev evangelij v karamanlidščini*

29 Turško *Karaman-li* pomeni »(nekdo), ki spada v Karaman«.
30 O karamanlidščini glej zlasti Balta, *Beyond the language frontier*, pa tudi številne druge publikacije iste avtorice.
31 Diakritična znamenja se v mlajši različici karamanlidskega pravopisa uporabljajo za ločevanje turških in grških fonemov: $\text{ou} = \text{ü}$, $\text{π} = \text{b}$, $\text{τ} = \text{d}$; prim. Irakleous, »On the development of Karamanlidika writing systems«. Omeniti velja tudi, da sta β in δ postala pripornika v oz. δ že v rimski dobi, medtem ko se zapornika b in d v novogrškem pravopisu zapisujeta kot $\mu\tau$ oz. $\nu\tau$; pa tudi, da se je izgovarjava samoglasnika η v istem obdobju spremenila v i in da se η uporablja v karamanlidskem pravopisu za zapisovanje turškega i [u].

Vsi kristjani v Kapadokiji pa niso prevzeli turščine. Okrog leta 1910 je britanski arheolog ter dialektolog/etnolog Richard MacGillivray Dawkins (1871–1955) med terenskim delom v Kapadokiji ugotovil, da se še vedno govori tudi grščina, četudi v »zelo popačeni obliki«,³² in sicer v dvajsetih vaseh na področju med kraji Nevşehir, Kajseri in Nigde (gl. Zemljevida 3a–b). Znamenit je njegov opis kapadoščine: »Telo je ostalo grško, a duša je postala turška.«³³ Spodnji primer besedila, napisanega v narečju kraja Ulagač, ki sodi med narečja z najbolj izrazitimi turškimi vplivi, naj služi kot ponazoritev nje-govne skrajne »popačenosti«.³⁴

ἦτον ἓνα **δουλ** ναίκα. ἔγισκε ἐρῶ **φῶεα**. ἰθά δίνισκέν da **čəráq**, και φέρισκav **čərakíou** τ da **paráγia**, και **besléttiniōskav**.

iton éna dúl néla. éjiske erjó fśéa. itśá diniškén da tširáq, ke fériškan tširakjút da parája, ke besléttiniškan.

Nekoč je bila vdova. Imela je dva otroka. Pošljala ju je [delat] kot vajenca in od tega sta domov prinašala denar in [jo] podpirala.

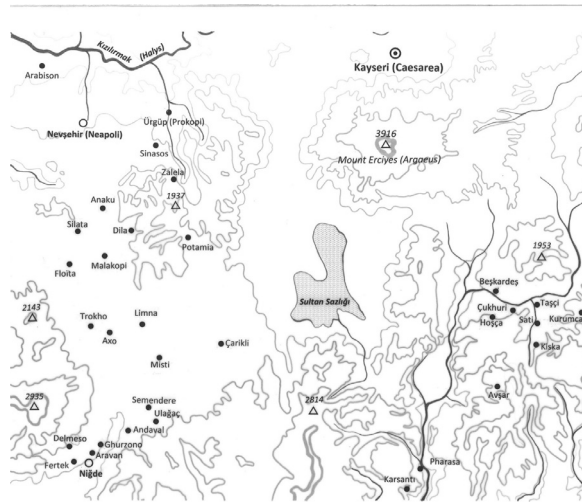

Zemljevid 3a: Grške vasi v Kapadokiji

32 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 18.

33 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 198.

34 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 362. Dawkinsov zapis puščam tako rekoč nedotaknjen in se namenam v spuščam v slovnično analizo, zato da bi bralec kar najbolje doumel izjemno »popačenost« kapadoščine iz kraja Ulagač. Kljub temu pa velja opozoriti na v kapadoščini produktivno tvorbo imperfekta na *-išk-*: ἔγισκε (ἐχω), δίνισκέν (δίνω), φέρισκav (φέρω), besléttiniōskav (besλεττω, turško *besletmek*, kavzativ gl. *beslemek* »hraniti«). Turške izposojenke so odebeljene.

Zemljevid 3b: Grške vasi v Kapadokiji

Dawkins se je dobro zavedal, v kako negotovem položaju so kapadoščina in druga grška narečja v Mali Aziji, ki so bila »ogrožena [...] zaradi širjenja turščine in pa nevarnosti, da bi jih vase posrkala skupna grščina.«³⁵ Nevarnost, da bi jih »vase posrkala skupna grščina«, se je krepila zaradi šol v grško govorečih vaseh, ki so jih bili začeli ustanavljati pred nedavnim. To Dawkins opazi v preliminarni študiji: »Razlika med krajevnim govorom in šolsko grščino je tako velika, da si šolnik prej prizadeva nadomestiti domače narečje z *drugim jezikom*, kot pa da bi ga skušal postopoma popravljati.«³⁶ Izraz »drug jezik« poudari jezikovno razdaljo med kapadoščino in skupno grščino tistega časa. Razkorak med kapadoščino in starejšo grščino je bil po Dawkinsonovem mnenju prav tako nepremostljiv: »Iz istega razloga je tudi raba grščine v bogoslužju v bistvu neučinkovita. Starejša generacija duhovščine liturgijo komajda razume, verniki pa je sploh ne razumejo. Če morajo ljudje kaj nujno razumeti, se uporabi turščina. Ko sem šel v Fertek, je bil tam škof in pridiga je bila v turščini, prav tako kot vse ostalo, namenjeno vernikom.«³⁷ *Alias autem orationes dicunt in lingua Turcorum.*³⁸

Dawkins je poleg tega imel občutek, da kapadoščino ogroža politika »ustavnega mladoturškega režima« vključno z »velikom porastom priseljavanja« in »ponovnim preganjanjem.«³⁹ To zapiše v predgovoru z datumom 24.

35 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, v.

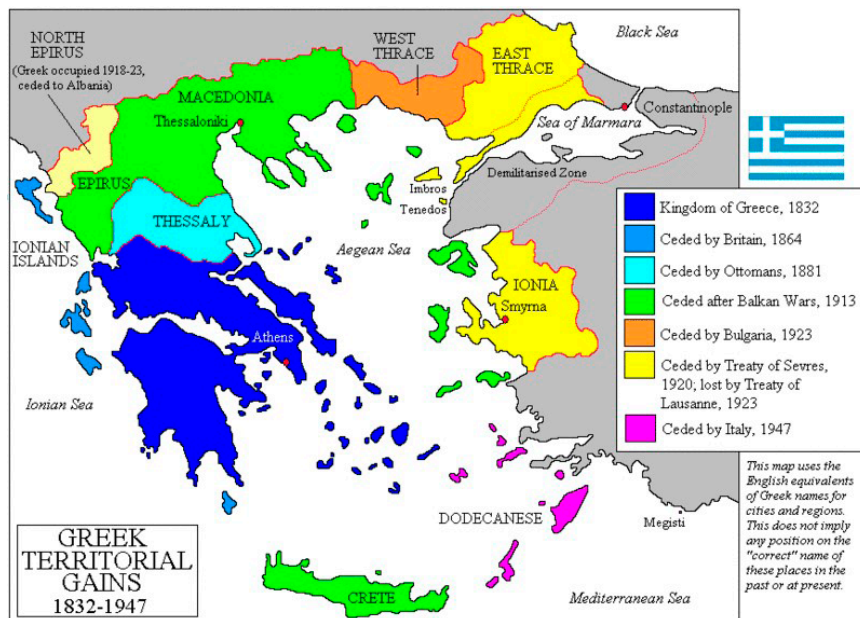
36 Dawkins, »Modern Greek in Asia Minor«, 120 (poudarek Mark Janse).

37 Prav tam.

38 Prim zgoraj, vključno z op. 28.

39 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, v.

10. 1915, ko so mladoturki po revoluciji leta 1908 obnovili otomansko ustavo. Otomani so bili do tedaj v balkanskih vojnih (1912-1913) izgubili večino ozemelj na Balkanu, imenovanih Rumelija,⁴⁰ in vstopili v prvo svetovno vojno na strani centralnih sil (gl. Zemljevid 4). Med vojno je Otomansko cesarstvo zagrešilo genocid proti armenskim, asirskim in pravoslavnim kristjanom v Anatoliji, prvim posledicam pa je bil Dawkins priča »v dneh, ki so neposredno sledili izbruhu vojne«. ⁴¹

Zemljevid 4: Ozemeljska širitev Kraljevine Grčije (1832-1947)

Na pariški mirovni konferenci – začela se je 18. 1. 1919 – si je grški ministriški predsednik Eleftherios Venizelos (1864-1936), ki je Grčijo popeljal v vojno na strani sil Antante, pridobil podporo zaveznikov za zavzetje Smirne (Izmir) in zaledja, do česar pride meseca maja. Okupacijo je avgusta l. 1920 ratificarala Sevreška mirovna pogodba, ki je obenem Otomane primorala Grčiji prepustiti Vzhodno Trakijo (gl. Zemljevid 4). V ozadju zavzetja Male Azije je bila tako imenovana »velika ideja« (Μεγάλη Ίδέα), iredentistični projekt, ki je igral odločilno vlogo v grški politiki vse od vojne za neodvisnost (1821-1832) in ustanovitve neodvisne Kraljevine Grčije.⁴² Zagovorniki »velike ideje« so upali na obnovo Bizantinskega cesarstva ali, kot se je izrazil Venizelos, »Grčije dveh kontinentov

40 Otom. turško *Rūm-ēli* (روم‌ایلی); prim. op. 27.

41 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, vi.

42 Zelo dober in zanesljiv zgodovinski pregled nastanka in širitve novogrške države daje Clogg, *A concise history of Greece*.

in petih morja« (Ἑλλάς τῶν δύο ἡπείρων καὶ τῶν πέντε θαλασσῶν), s prestolnico v Konstantinoplu, ki so ga zavezniške sile zasedale od novembra 1918. Turški revolucionarji okrog Mustafa Kemala (1881-1938), ki si je leta 1934 pridobil vzdevek Atatürk (»Oče Turkov«), so sprožili protinapad in »velika ideja« se je dobesedno pogreznila v pepel velikega ognja, ki je septembra leta 1922 uničil Smirno. Grki ta dogodek imenujejo »maloazijska katastrofa« (Μικρασιατική Καταστροφή). Nesreča velja za hujšo od padca Konstantinopla l. 1453, saj je dejansko izkoreninila grško kulturo v Mali Aziji. Zavezniki, ki so med grško-turško vojno prestopili na drugo stran, so odstopili od določil Sevreške mirovne pogodbe in s Turškim nacionalnim gibanjem julija l. 1923 podpisali Lozanski sporazum, ki je priznal neodvisnost Turške republike in njeno suverenost nad Jonijo, Vzhodno Trakijo in Konstantinoplom (Istanbulom).

IZMENJAVA PREBIVALSTVA MED GRČIJO IN TURČIJO

Pred podpisom Lozanskega sporazuma je bila januarja l. 1923 sprejeta Konvencija o izmenjavi grškega in turškega prebivalstva.⁴³ »Izmenjava«, kot se ji na kratko reče tako v grčini (Ἀνταλλαγή) kot v turščini (Mübâdele), je v resnici pomenila, da je bilo izgnanih najmanj milijon dvesto tisoč pravoslavnih kristjanov iz Turčije in okrog štiristo tisoč muslimanov iz Grčije. Ni temeljila na jeziku niti etnični pripadnosti, temveč na religiji, saj so bili pravoslavni kristjani pripadniki otomanskega »naroda« ali »milet« (millet) Rum⁴⁴ ne glede na jezik ali etnično pripadnost.⁴⁵ Po podatkih popisa iz leta 1924 je bilo 22 od 61 krščanskih skupnosti v Kapadokiji grško govorečih, kar pomeni, da so bile v resnici dvojezične grško-turške, šteje pa so 17.590 govorcev (44.4%); gl. Zemljevid 3b. Po drugi strani je bilo 39 enojezičnih, turško govorečih skupnosti, ki so šteje 22.027 govorcev (55.6%). Nekatere turške skupnosti so bile v celoti krščanske, na primer v vaseh Anvadal (1812 prebivalcev) ali Limna (2007 prebivalcev), tu je turščina prevladala nad grščino v 19. st.⁴⁶ V večini primerov pa so bili muslimani več kot petkrat številčnejši od kristjanov.⁴⁷ Devet izmed 22 grških skupnosti je bilo popolnoma krščanskih,

43 O izmenjavi ter njenih posledicah za kristjane in muslimane tako v Grčiji kot v Turčiji, glej prispevke v: Hirschon, *Crossing the Aegean*, na čelu z Hirschonovima uvodnima poglavjema (»Unmixing peoples' in the Aegean Region«, 3-12, in »Consequences of the Lausanne Convention: An overview«, 13-20).

44 Prim. op. 27.

45 Če smo natančni, je »milet Rum« vključeval grško in turško govoreče pravoslavne Grke, Albance, Bolgare, Srbe, Vlahe, pa tudi Gruzince in bližnjevzhodne kristjane.

46 Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 11.

47 Številke, ki se nanašajo na muslimansko populacijo, so pogosto približne, v nakaterih primerih pa sploh ne obstajajo; a vsekakor gre za razmerje več kot 100.000 nasproti 22.027.

to velja za razmeroma velike vasi Akso (3687) in Misti (3036). V drugih je bila pomembna prisotnost muslimanov, primer je Fertek (439 kristjanov proti 2.500 muslimanom).

Zgornje številke izhajajo iz kratkega demografskega uvoda k zbirki ganljivih pripovedi beguncev v drugem od štirih zvezkov serije z naslovom *Eksodus* (Ἡ Ἐξοδος).⁴⁸ Mnoge izmed njih so pripovedi o tesnem prijateljstvu s turškimi sosedi, ki se pogosto strnejo v stavek:

»Μὲ τοὺς Τοῦρκους περνούσαμε καλά« (»S Turki smo dobro shajali«).⁴⁹ Drugi pogost stavek se nanaša na dan slovesa: »Κλάψανε οἱ Τοῦρκοι μας« (»Naši Turki so jokali«).⁵⁰ Kot ilustracija naj služi naslednji odlomek iz pripovedi Grkinje iz Ulagača:⁵¹

Ἐκεῖνοι [*i.e.* οἱ Τοῦρκοι], καὶ μάλιστα οἱ Τουρκάλες, πολὺ λυπήθηκαν ποὺ φεύγαμε. Ἐκλαιγαν μαζί μας καὶ ὡς τοὺς ἀραμπάδες ποὺ ἀνεβαίναμε ἔρχονταν ἀπὸ πίσω μας καὶ μᾶς ἀγκαλιάζανε καὶ μᾶς φιλοῦσανε. «Νὰ ξανάρθετε», λέγανε, «Ἐμεῖς ἄλλους δὲν θέλουμε. Ἐσεῖς εἶστε δικοὶ μας.

Oni [nam. Turki], še posebej pa Turkinje, so bile zelo žalostne, ker smo odhajali. Jokale so skupaj z nami, nam sledile vse do vozov, na katere smo se vzpenjali, nas objemale in poljubljale. »Pridite spet«, so govorile. »Mi nočemo drugih, vi ste naši.«

Nekateri omenjajo prihod muslimanskih beguncev iz Grčije, na primer naslednji turško govoreči kristjan iz Kičagača:⁵²

Θυμᾶμαι ποὺ ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες. Ἑλληνικὰ μιλούσανε καὶ δὲν τοὺς καταλαβαίναμε. Λέγανε οἱ παλιοὶ Τοῦρκοι: Τοῦρκοι φεύγουν κι Ἑλληνες ἔρχονται.

Spominjam se, kako so prišli turški begunci. Govorili so grško in nismo jih razumeli. Stari Turki so govorili: »Turki odhajajo in Grki prihajajo.«

Naslednjo, nekoliko smešno zgodbo pove grško govoreča kristjanska iz kraja Čeltek:⁵³

48 Gl. Mourellos, *H Ἐξοδος*.

49 Mourellos, *H Ἐξοδος*, 172 in *passim*. Nikakor ni naključje, da je podoben tudi naslov prispevka Renéeja Hirschona (prim op. 38), nam. »We got on well with the Turks': Christian-Muslim relations in late Ottoman times«, v: Shankland, *Archaeology, anthropology and heritage*, 325-343. Hirschon je napisal tudi pomembno študijo o identiteti/ah skupine urbanih priseljencev petdeset let po izmenjavi (Hirschon, *Heirs of the Greek Catastrophe*).

50 Gl. Mourellos, *H Ἐξοδος*, 75 in *passim*.

51 Mourellos, *H Ἐξοδος*, 231.

52 Mourellos, *H Ἐξοδος*, 224.

53 Mourellos, *H Ἐξοδος*, 25.

Δυὸ μῆνες προτοῦ νὰ φύγουμε ἀπ' το Τσελτέκ, ἦρθαν Τοῦρκοι πρόσφυγες ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Κρητικοὶ ἦταν. Μιλοῦσαν ἑλληνικά, καλὰ ἑλληνικά. Κι ἐμεῖς μιλοῦσαμε ἑλληνικά, ἀλλὰ δὲν τοὺς καταλαβαίναμε. Ἄγριοι ἄνθρωποι ἦταν.

Dva meseca preden smo odšli iz Čelteka, so prišli turški begunci iz Grčije. Bili so Kretčani. Govorili so grško, in to dobro. Tudi mi smo govorili grško, a jih nismo razumeli. Bili so divjaki.⁵⁴

Ponavaljajoči se motiv zbirke *Eksodus* je nostalgija za »izgubljenimi domonovinami« (χαμένες πατρίδες):⁵⁵ »Φύγαμε ἀπὸ τὸν παράδεισο καὶ πήγαμε στὴν κόλαση.« (»Zapustili smo raj in prišli v pekel.«)⁵⁶ Grški izraz za Grčijo je bil seveda Ἑλλάς v katarevusi (καθαρεύουσα) in Ἑλλάδα v dimotiki (δημοτική), a Kapadočani so jo poznali samo pod turškim imenom Junanistan (ناتسن انوی): Γιουνανιστάν ali Γιονανιστάν, dobesedno »Dežela Joncev.«⁵⁷ Čeprav so se Kapadočani naselili vsepovsod po Grčiji, pa so jih večino poslali v severno Makedonijo in Trakijo ter v osrednje predele Tesalije in Epira, ki je šele pred nedavnim pripadel Grčiji (gl. Zemljevid 4). Spomin na 400 let turške vladavine (Τουρκοκρατία) je bil v teh krajih še kako živ, in Kapadočani ter drugi begunci iz Male Azije so bili sprejeti, kot da bi bili Turki:⁵⁸ *Portant vestimenta infidelium et locuntur linguam ipsorum.*⁵⁹ V izgubljeni domovini so jih imenovali γκιαούρηδες »neverniki«,⁶⁰ v novi pa »turški pankrti«.⁶¹

Negativni odnos, ki so ga imeli grški domačini do kapadoških priseljenec, je povzročil negativno samopodobo in zaničevalni odnos do samega sebe.⁶² Morda ni naključje, da na nekaterih področjih Kapadočani o svojem jeziku še vedno govorijo kot o »karamanlidskem« ne glede na to, ali gre za grščino ali turščino. Kljub negativnemu odnosu do jezika, ki je bil značilen za prvo in drugo generacijo govorcev in je prekinil naravni prenos kapadoščine od (starih) staršev na potomce (otroke in vnuke), pa je jezik najbolj ogrozila nevarnost, da bi ga »vase posrkala« skupna grščina. Sodelavci Centra za maloazijske

54 Ne pozabimo, da so Kretčani sodili med »tri najslabše k-je« (gl. zgoraj in op. 22.)

55 Frazza se ponovi na nalovnicah številnih del, npr. Kapsis, *Χαμένες πατρίδες: Από την απελευθέρωση στην καταστροφή της Σμύρνης* (Izgubljene domovine: od osvoboditve do katastrofe v Smirni); Marinos, *Χαμένες πατρίδες: Οι απώλειες του Ελληνισμού* (Izgubljene domovine: izgube grštva); Ekstzoglou, *Οι «χαμένες πατρίδες» πέρα από τη νοσταλγία* (Izgubljene domovine« onkraj nostalgije); prim. tudi Mackridge, »The myth of Asia Minor in Greek fiction«.

56 Mourellos, *Ἡ Ἐξοδος*.

57 Otoman. turško = perzijsko *Yunan* (نانون), iz staroperzijskega *Yauna* »Jonija«, kar pa izhaja iz starogrškega Ἰᾶ(φ)ων »jonski«.

58 Gl. prispevke v Theodossopoulos, *When Greeks think about Turks*, še posebej Millas, »*Tourkokratia*«.

59 Prim. zgoraj in op. 28.

60 Otoman. turšč. *gâvur* (گاوور) v pomenu »nemusliman«, a ne nujno z negativnim prizvokom.

61 Tragično protislovje lepo ujame Clark, *Twice a stranger*.

62 Prim. Hirschon, *Crossing the Aegean*; Id., *Heirs of the Greek Catastrophe*.

študije (Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών),⁶³ nekateri tudi materni govorci, so objavili vrsto študij o zadnjih ostankih štirih kapadoških narečij (iz krajev Ulagač, Aravan, Akso, Anaku) ter etnografskih študij treh kapadoških vasi (Anaku, Misti, Akso), vsi pa omenjajo nevarnost, da bo jezik izumrl zaradi pritiska skupnega jezika.

Do sedemdesetih let 20. st. je v splošnem veljalo, da je kapadoščina mrtev jezik. Leta 1981 se je znamenitemu grškemu dialektologu Kontosopoulosu v poljudnem uvodu v delo o novogrških narečjih zapisala naslednja zanimiva trditev:⁶⁴

Ὅποιος ἀκούει – ἢ μᾶλλον διαβάζει, γιατί σήμερα δὲν μιλοῦνται πιά τὰ ιδιώματα αὐτά, ἀφοῦ ὅλοι σχεδὸν οἱ φορεῖς τους, πρόσφυγες τοῦ 1922, ἔχουν πεθάνει – τὴν καππαδοκικὴ διάλεκτο, δὲν ξέρεי ἂν ἔχει νὰ κάνει μὲ τούρκικα σὲ ἑλληνικὸ στόμα ἢ μὲ ἑλληνικὰ σὲ τούρκικο στόμα.

Kdor sliši – ali, bolje rečeno, prebere, kajti dandanes se ta narečja ne govorijo več, tako rekoč vsi njihovi govorci, begunci iz leta 1922, so namreč umrli – kaj v kapadoškem narečju, ne ve, ali ima opraviti s turščino v grških ustih ali z grščino v turških ustih.

Sam sem se s kapadoščino začel ukvarjati leta 1992 in tedaj sem seveda moral predpostaviti, da je v sedemdesetih letih v resnici izumrla. Kot edinega jezikoslovca, ki je v tistem času objavljala razprave o slovnici tega jezika, so me na prelomu stoletja povabili, naj prispevam poglavje za monumentalno delo o novogrških narečjih – vsi moji soavtorji so bili Grki.⁶⁵ Ko sem leta 2004 odposlal prvo (angleško) različico poglavja, v monografije vrednem obsegu stotih strani, sem bil povsem sprijaznjen z dejstvom, da se poleg stare grščine, latinščine, hebrejščine in aramejščine že deset let ukvarjam s še enim mrtvim jezikom. Na ta način sem si pridobil tudi nekaj ugleda kot strokovnjak za jezikoslovje kapadoščine, in tako se je maja l. 2005 zgodilo, da me je moj dragi prijatelj in kolega Dimitris Papazachariou z Univerze v Patrasu prosil, naj pozorno prisluhnem posnetku pogovora z dvema kapadoškima starcema. Eden izmed njiju je namreč očitno povedal nekaj v »starem jeziku« (τα παλαιά), tega pa Dimitris nikakor ni mogel razumeti.⁶⁶ Kot si je moč predstavljati, sem bil več kot navdušen, ko je prispela zgoščenska, in nestrpno sem čakal, kaj neki utegnejo biti poslednje kapadoške besede. Govorec je namreč le s težavo povedal kar koli. Potem ko sem poslušal daljši pogovor v grščini, kadar je v njem

63 Omenjeni instituciji (ΚΜΣ) gre tudi zasluga za izdajo dela *Eksodus* (prim. op. 47).

64 Citat je iz dela: Kontosopoulos, *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, 7.

65 Gre za delo Tzitzilis, *Νεοελληνικές διάλεκτοι*.

66 Prof. Papazachariou je tudi novi vodja *Laboratorija za novogrška narečja* (Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων), ki deluje na Univerzi v Patrasu. Laboratorij je leta 2000 ustanovila prof. Angela Ralli.

sodeloval Dimitris, in v turščini, kadar sta se sogovornika sama pogovarjala med sabo, sem končno prvič v svojem življenju zaslišal živo kapadoščino.⁶⁷

πατέρα μ' δώικα φῶέα ἐπ'κι
patéram dóika fῶéa épki

Moj oče je naredil dvanajst otrok.

Slišalo se je, kot bi bil Homer vstal od mrtvih in začel vpričo mene recitirati *Iliado!* Prevzela so me čustva, obenem pa sem bil navdušen, ker sem ne le razumel, kaj je mož povedal, temveč sem lahko določil celo narečje. Brez dvoma je šlo za narečje, ki se je sprva govorilo v vasi Semendere (gl. Zemljevid 3b); na to je kazalo slabljenje nenaglašenega *e* v *i* v besedi δώικα (< δώδεκα), še prav posebej pa aoristova oblika ἐπ'κι(v) namesto oblike brez avgmenta ποίικι(v) ali βοίικι(v), značilne za drugi dve narečji s samoglasniškim slabljenjem, ki sta se govorili v vaseh Malakopi in Misti. Šlo je za popolno kapadoščino v vseh pogledih: brez člena pred samostalnikom moškega spola v imenovalniku, z apokopo končnega nepoudarjenega *u* (μου > μ'), s prehodom zobniških zapornikov v priporne in posledično onemitvijo (δώδεκα > δώικα).⁶⁸

Celo iz tega, iz štirih besed sestavljenega stavka je jasno, da je jezik mešanica turščine (besedni red osebek-predmet-glagol) in tistega, kar je Vryonis poimenoval »bizantinski ostanek« v kapadoški grščini.⁶⁹ ἐπ'κι(v) je sinkopirana oblika bizantinskega ἔποικε(v), značilnost narečja kraja Semendere, aorist glagola ποιῶ, ki sicer v novi grščini ni ohranjen, namesto njega pa uporablja ékave (prezent je κάνω). Šele tedaj sem opazil, da je starec pravzaprav napravil napako: kapadoška beseda za očeta ni πατέρας, tako kot v novi grščini, temveč βαβάς.⁷⁰

Nemudoma sem rezerviral letalsko karto za Grčijo in skupaj z Dimitrisom sva se odpravila iskat po najinem prepričanju enega izmed zadnjih, če ne kar povsem zadnjega maternega govorca kapadoščine. Hitro se je izkazalo, da ni obstajal le en, zelo star govorec, temveč da jih je bilo veliko več, in to tudi v tretji in četrti generaciji. Izmed štirinajst kapadoških narečij, ki jih je poznal Dawkins, se do določene mere govori samo še prvotno narečje kraja Misti (»mišotika«), in to zlasti v vaseh *Neo Agioneri* in *Ksirochori* v Makedoniji ter v *Mandri* v Tesaliji. Leta 2015 sem prišel do zaključka, da je govorcev okrog 2800,⁷¹ čeprav je zelo težko ločevati med popolnimi maternimi govorcami in polmaternimi govorcami, katerih jezik je mešanica kapadoščine in

67 Prim. op. 33.

68 Sinkopa je bila značilnost kapadoščine že v prvih stoletjih našega štetja (prim. op. 17).

69 Vryonis, *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor*, 444.

70 Reči bi moral: »Βαβά μ' δώικα φῶέα ἐπ'κι *vavám dóika fῶéa épki*«. K sreči me ni bilo zraven, da bi ga popravil!

71 Prim. Eberhard et al., *Ethnologue*, s.v. Cappadocian Greek.

nove grščine, – ter med vsemi ostalimi, ki se uvrščajo nekam vmes. Najboljši govornici, s tem pa tudi moji najboljši informanti, so »babice« (γιαγιάδες) iz prve generacije, mnoge izmed katerih so večji del svojega življenja preživele v domači hiši in okoli nje, ne da bi sploh znale novo grščino.⁷² Na žalost je večina izmed njih v zadnjih petnajstih letih umrla, vključno z meni najdražjo Kako Depiko (na sliki št. 2).⁷³

Slika 2: Κάκα Déπικα (*1907, Misti – †2012, Neo Agioneri)

Ženske iz druge generacije so imele več stikov z zunanjim svetom in govorijo novo grščino poleg kapadoščine. Moški so bilo vselej najbolj vpeti v širšo skupnost, in tako je bilo že pred izmenjavo.⁷⁴ Nevarnost, da bi jezik »vase posrkala« nova grščina, je seveda največja pri dvojezičnih govornikih kapadoščine in nove grščine. Mnogi digitalni posnetki, ki sem jih napravil v sodelovanju z Laboratorijem za novogrška narečja, pričajo o njeni vse večji »rehelenizaciji«.⁷⁵

72 V podobnih razmerah je živel Dawkinsonov slepi informant Christos iz vasi Malkopi. Skupno grščino je znal iz šolskih klopi, njegovo znanje domačega narečja pa je bilo »odlično, ker se je običajno pogovarjal z otroki, ki so bili njegovi vodniki; ker je bil slep, se je poleg tega veliko zadrževal doma z ženskami iz družine«; Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 25 (poudarek Mark Janse).

73 Beseda za babico v mistijskem narečju je káka (káka) in ne kaká (kaká). Slednja ima skatološki pomen, tako kot vse podobne besede v istem narečju, v grščini, angleščini in mnogih drugih jezikih.

74 Številni možje, še posebej tisti iz severnih vasi, so pogosto potovali v Konstantinopol; Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 23–29.

75 Starejše posnetke hrani *Endangered Languages Archive* (ali *Arhiv ogroženih jezikov*, ELAR: www.soas.ac.uk/elar), medtem ko se novejši nahajajo v digitalnem arhivu Laboratorija za novogrška narečja (prim. op. 64).

Kapadočani se avgusta zberejo na vsakoletnem festivalu, imenovanem *Gavustima* (Γαβούστημα).⁷⁶ Leta 2006, leto dni po »ponovnem odkritju« kapadoščine, so me povabili, naj navzoče nagovorim na *Gavustima* v Filipih. Polovico govora sem povedal v novi grščini, drugo polovico, ki jo je iz grščine prevedel moj prijatelj Lazaros Kotsanidis, pa v kadapoškem mistijskem narečju (»mišotika«).⁷⁷ Občinstvo se je odzvalo izjemno čustveno in hvaležno: (več kot očitno) tuji profesor je ljubeče govoril o njihovem jeziku, in to v njihovem jeziku. Metropolit Drame, njegova eksclenca Pavel, je pristopil k meni in mi rekel: »Z mojih ljudi si opral madež sramote in jim vrnil ponos.« Le stežka sem verjel in tudi sprejel, da je imel moj dolgoletni študij izjemno »popačene« in zato izjemno zanimive oblike grščine tako močan socialni učinek. Pa vendar je tako bilo in tako tudi ostaja. Postal sem častni član vrste društev (σύλλογοι) Kapadočanov, denimo Vsegrške zveze kapadoških društev (Πανελλήνια Ένωση Καππαδοκικών Σωματίων), ki mi je podelila tudi častni naslov Ambasador Kapadočanov (Πρεσβευτής των Καππαδοκών). Vsako leto sem tudi častni govornik na *Gavustima*, kjer zdaj že po tradiciji občinstvo nagovorim v dveh narečjih kapadoščine, mistijskem in aksenskem (»aksenitka«), pa tudi v faraščini (»farašotika«), grškem narečju, sorodnem kapadoščini in pontščini, ki se je govorilo v jugovzhodni Kapadokiji (gl. Zemljevid 3b).

Vsaj za kapadoško mistijsko narečje velja, da je od tedaj, ko se dejavno ukvarjam z njim in z njegovimi govorcji, doživelo določen preporod. Govorcji so se v veliko večji meri zavedli vrednosti svoje materinščine, ki tako kot vsak drug jezik v sebi ohranja zgodovino, kulturo in identiteto ter razkriva govorcev pogled na svet. Na Facebooku deluje odprta skupina, poimenovana *Začetek poučevanja učenja mistijskega narečja* (Εναρξη Διδασκαλίας Εκμάθησης Μυστιώτικου Ιδιώματος),⁷⁸ kjer člani objavljajo vprašanja in dejstva o svoji materinščini. Prvotno naslovno fotografijo je spremljalo naslednje besedilo v pravopisu, ki ga je ustvaril še en dragi prijatelj, Thanasis Papanikolaou:

χός κιαντί, καλώς ήρτις! $\sqrt{\tau}$ όργου σ' τί είναι τδασού; έμαχα, άνοιξαν 'να σκόλεια. γιαβάζ'νι μυδχώτκα. αλήαζ 'νι; τδανό 'σι **μι**; ούλ-λα έμαχαμ $\sqrt{\tau}$ α, πόμαν ατούρα! τίζ να πάει να να μάχ'!

xóš kaeldí, kalós írtis! *d'orygus* *tʰi ini tšau?* *émaxa, ániksan 'na skólja.* *javáz'ni mi-šcótika.* *alíaz 'ni? tšanó 'si mi? úlla émaxam da, póman atúra!* *tʰíz na pái na na máx'!*

76 Izvorna oblika je γαβούστημα *yavúštima*, beseda, ki izhaja iz turškega glagola *kavuşmak* »ponovno združiti«, ta pa je bil v kapadoščino izposojen kot γαβουστίζω *yavustízo*.

77 Gre tudi za avtorja dela Kotsanidis, *To γλωσσικό ιδίωμα του Μιστί Καππαδοκίας*.

78 Gl. www.facebook.com/groups/470281169768316.

Pozdravljeni [v turščini],⁷⁹ pozdravljeni [v mistijskem narečju]! Kaj počnete tu? Slišim, da se je odprla šola. Učijo se mistijskega narečja. Drži? Vsi smo se ga naučili, še vedno obstaja!⁸⁰ Kdo se ga bo še naučil?

Besedilo je namenoma optimistično, možnosti, da bi narečje preživel, pa so v resnici minimalne: usoda mistijskega narečja je, da ponikne znotraj nove grščine, tako kot je Dawkins napovedal že okrog leta 1910.

Naslov skupine na Facebooku aludira na podnaslov grške različice priručnika za samostojno učenje mistijskega narečja, ki ga je spisal Thomas Phates.⁸¹ Osrednji naslov priručnika pa je v mistijskem narečju še zelo živa fraza. Na tem mestu jo navajam z množinsko obliko osebnega zaimka, mislim namreč, da je to primeren zaključek članka:⁸²

χιογός α ας χαρίῶ
çoyós a as xaríō

Bog vam povrni! = Hvala!

Mark Janse, Univerza v Gentu in Harvardska univerza;
Mark.Janse@UGent.be

Prevod Jerneja Kavčič

BIBLIOGRAFIJA

- Anderson, David, ur. *St. Basil of Caesarea: On the Holy Spirit*. Translation and introduction by David Anderson. Crestwood NY: St' Vladimirs Seminary Press, 1997.
- Balta, Evangelia. *Beyond the language frontier: Studies on the Karamanlis and the Karamanlidika printing*. Istanbul: Isis Press, 2010.
- Bryce, Trevor C. *The Kingdom of the Hittites*. 2. izd. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Bryce, Trevor C. *The World of The Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Bryce, Trevor C. *Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites*. London: Bloomsbury Publishing, 2019.
- Clark, Bruce. *Twice a stranger: The mass expulsions that forged Modern Greece and Turkey*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
- Clogg, Richard. *A concise history of Greece*. 3. izd. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

79 Turško *hoş geldi*.

80 Na tem mestu je mišljena jezikoslovna skupnost, po prepričanju katere je kapadoščina izumrla do sedemdesetih let prejšnjega stoletja.

81 Gl. Phates, *Χιογός ας ας χαρίῶ*.

82 *χιογός çoyós* je razvoj besede Θεός v mistijskem narečju!

- Dawkins, Richard M. »Modern Greek in Asia Minor.« *Journal of Hellenic Studies* 30 (1910): 109-132; 267-291.
- Dawkins, Richard M. *Modern Greek in Asia Minor: A study of the dialects of Silli, Cappadocia and Phárasa, with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press, 1916.
- Eberhard, David M., Gary F. Simons in Charles D. Fennig, ur. *Ethnologue: Languages of the world*. Dallas TX: Summer Institute of Linguistics, 2020. Spletni naslov: www.ethnologue.com/language/cpg.
- Eksertzoglou, Charis. *Οι «χαμένες πατρίδες» πέρα από τη νοσταλγία*. Atene: Νεφέλη, 2010.
- Hirschon, Renée. *Heirs of the Greek Catastrophe: The social life of Asia Minor refugees in Piraeus*. 2. izd. Oxford: Berghahn Books, 1998.
- Hirschon, Renée, ur. *Crossing the Aegean: An appraisal of the 1923 compulsory population exchange between Greece and Turkey*. Oxford: Berghahn Books, 2003.
- Irakleous, Stelios. »On the development of Karamanlidika writing systems based on sources of the period 1764–1895.« *Mediterranean Language Review* 20 (2013): 57-95.
- Janse, Mark. »Aspects of bilingualism in the history of the Greek language.« V: James Noel Adams, Mark Janse in Simon Swain, ur., *Bilingualism in ancient society: Language contact and the written word*, 332-390. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Janse, Mark. »De Cappadociërs en hun talen.« *Tetradio* 7 (2007): 57-78.
- Janse, Mark. »Grieks lichaam, Turkse ziel. Multiculturele symbiose in Cappadocië en de Cappadocische Diaspora.« V: Danny Praet, ur., *Us & Them: Essays over filosofie, politiek, religie en cultuur van de Antieke Oudheid tot Islam in Europa ter ere van Herman De Ley*, 107-137. Gent: Academia press, 2008.
- Kapsis, Giannis P. *Χαμένες πατρίδες: Από την απελευθέρωση στην καταστροφή της Σμύρνης*. Atene: Λιβάνης, 2001.
- Kontosopoulos, Nikolaos G. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Atene: s.n., 1981.
- Kotsanidis, Lazaros. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Μιστί Καππαδοκίας*. Killis: Γνώμη Κιλκίς-Παιονίας, 2006.
- Mackridge, Peter. »The myth of Asia Minor in Greek fiction.« V: Renée Hirschon, ur., *Crossing the Aegean: An appraisal of the 1923 compulsory population exchange between Greece and Turkey*, 235-246. Oxford: Berghahn Books, 2003.
- Marinos, A. L. *Χαμένες πατρίδες: Οι απώλειες του Ελληνισμού*. Atene: Anubis, 2008.
- Millas, Iraklis. »*Tourkokratia*: History and the image of Turks in Greek literature.« V: Dimitrios Theodossopoulos, ur. *When Greeks think about Turks: The view from anthropology*, 47-60. London: Routledge, 2007.
- Mommsen, Theodor. *Römische Geschichte*. 2. zvezek. Leipzig: Weidmann, 1855.
- Mourellos, Giannos, ed. *Ἡ Ἐξοδος*. 2. zvezek: Μαρτυρίες από τις ἐπαρχίες τῆς κεντρικῆς καὶ νότιας Μικρασίας. Atene: Κέντρο Μικροασιατικῶν Σπουδῶν, 1982.
- Phates, Thomas. *Χιγός ας οι χαρῖς: Εκμάθηση του Μιστιώτικου ιδιώματος* [Bog vam govni! Učenje mistijskega narečja]. Konitsa: s.n., 2012.
- Shankland, David, ur. *Archaeology, anthropology and heritage in the Balkans and Antolia: The life and times of F.W. Hasluck, 1878-1920*. 2. zvezek. Istanbul: Isis Press, 2004.
- Theodossopoulos, Dimitrios, ur. *When Greeks think about Turks: The view from anthropology*. London: Routledge, 2007.
- Thumb, Albert. *Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus: Beiträge zur Geschichte und Beurteilung des Koivῆ*. Straßburg: Trübner, 1901.

Trapp Erich, ed. *Lexikon zur byzantinischen Gräzität: besonders des 9.-12. Jahrhunderts*. 2. zvezek. Dunaj: VÖAW, 1996.

Tzitzilis, Christos, ur. *Νεοελληνικές διάλεκτοι*. Solun 2020, v tisku.

Vryonis, Speros, Jr. *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century*. Berkeley: University of California Press, 1971.

IZVLEČEK

Članek oriše jezikovno in socialno-kulturno zgodovino Kapadokije in Kapadočanov od časov Hetitskega kraljestva v pozni bronasti dobi do izmenjave prebivalstva med Grčijo in Turčijo v letih 1923-1924. Po izmenjavi prebivalstva so bili Kapadočani diskriminirani zaradi svojega videza, še prav posebej pa zaradi jezika, kar je povzročilo, da so bili vse manj naklonjeni prenašanju jezika na otroke in vnuke. V osemdesetih letih 20. stoletja je pravladalo prepričanje, da je kapadoščina izumrla, vse dokler nista Mark Janse in Dimitris Papazachariou odkrila, da se v Grčiji še vedno do določene mere govori eno od kapadoških narečij. Ko je akademska skupnost prepoznala kapadoščino kot še vedno živ jezik, je to pripeljalo do spremembe negativnega odnosa, ki so ga do materinščine gojili Kapadočani sami. Zgodba o kapadoščini je tako še eno pričevanje o socialno-kulturni vlogi akademskega dela na področju humanistike.

Ključne besede: kapadoška grščina, Mala Azija, novogrško narečjeslovje, turščina, jezikovni stik

ABSTRACT

Cappadocian Greek: a sociocultural and linguistic history

This article sketches the linguistic and sociocultural history of Cappadocia and the Cappadocians from the Hittite Empire in the Late Bronze Age until the population exchange between Greece and Turkey in 1923-1924. After the population exchange, the Cappadocians were discriminated against, partly because of their looks but especially because of their language, and as a result they became increasingly reluctant to transmit their mother tongue to their children and grandchildren. In the 1980s it was generally believed that Cappadocian had become extinct until Mark Janse and Dimitris Papazachariou discovered that one particular Cappadocian dialect was still spoken to some extent in Greece. The recognition of Cappadocian as a bona fide language by academics turned out to be instrumental in the reversal of the Cappadocians' negative attitude towards their own heritage language. The story of Cappadocian is thus another testimony to the social relevance of academic research in the humanities.

Keywords: Cappadocian Greek, Asia Minor, Modern Greek dialectology, Turkish, language contact